

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 6. do 10. jula 2004. godine, donijela je

ODLUKU

I

Arheološko područje – Kasnoantička bazilika na Crkvini u Brezi proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini arheološko područje sa ostacima kasnoantičke bazilike i pokretno naslijeđe pronađeno na arheološkom području koje se nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, a koje je popisano u inventarnim knjigama nalaza Muzeja.

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. 819 (novi premjer), što odgovara k.č. 483/1 (stari premjer), upisan u z.k. uložak broj 953, k.o. Breza, općina Breza, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", broj 2/02, 27/02 i 6/04).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnog spomenika utvrđuje se sljedeće:

I zona zaštite obuhvata prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke. U toj zoni provode se sljedeće mjere zaštite:

- dopušteni su samo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje

federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);

- osigurati izmještanje postojećih saobraćajnica sjeverno i istočno od nacionalnog spomenika;

- prostor spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti, a može se koristiti u edukativne i kulturne svrhe;

- nije dopušteno odlaganje otpada.

Vlada Federacije dužna je posebno osigurati istraživanje uzroka oštećenja i osigurati vraćanje pomjerenih dijelova stupova u prvobitni položaj.

II zona zaštite obuhvata k.č. 791 (novi premjer), što odgovara k.č. 485/3 i k.č. 485/7 (stari premjer), upisani u z.k. uložak broj 336, k.č. 792 (novi premjer), što odgovara k.č. 486/4, upisan u z.k. uložak broj 336 i k.č. 486/6 (stari premjer), upisan u z.k. uložak broj 1940, k.č. 793 (novi premjer), što odgovara k.č. 485/8 (stari premjer) upisan u z.k. uložak broj 1940, k.o. Breza, općina Breza, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina. U toj zoni provode se sljedeće mjere zaštite:

- nije dopuštena izgradnja, niti izvođenje radova koji bi mogli utjecati na izmjenu područja i promjenu ambijenta;

- nije dopušteno obavljanje radova na infrastrukturi, osim uz odobrenje nadležnog ministarstva i stručno mišljenje nadležne službe zaštite;

- nije dopušteno odlaganje otpada.

III zona zaštite obuhvata zaštitni pojas u širini od 50 m od granica površine koju zauzimaju I i II zona zaštite. U toj zoni je dopuštena gradnja objekata čija je svrha prezentacija nacionalnog spomenika.

IV

Iznošenje pokretnog naslijeđa iz tačke I stav 2. ove odluke (u daljnjem tekstu: pokretno naslijeđe) iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 1. ove tačke, dopušteno je privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine radi prezentacije ili konzervacije, ukoliko se utvrdi da konzervatorske radove nije moguće izvršiti u Bosni i Hercegovini.

Odobrenje u smislu prethodnog stava daje Komisija, ukoliko nedvojbeno bude utvrđeno da to ni na koji način neće ugroziti pokretno naslijeđe.

Komisija u svom rješenju o odobrenju privremenog iznošenja utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok za povrat u Bosnu i Hercegovinu, kao i zaduženja pojedinih organa i institucija na osiguranju tih uvjeta i o tome obavještava Vladu Federacije, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

V

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II - VI ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web stranici Komisije (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

IX

Prema članu V, stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02, «Službeni glasnik Republike Srpske», broj 79/02, «Službene novine Federacije BiH», broj 59/02 i «Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH», broj 4/03) briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 152.

XI

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH».

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

P.o. Predsjedavajućeg Komisije

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 05.1-02-31/04-3
6. jula 2004. godine

Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovi Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, člana 2, stava 1, “nacionalni spomenik” je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine («Službeni glasnik BiH», broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Komisija je na sjednici održanoj 1. i 2. jula 1999. godine donijela odluku o stavljanju arheološkog područja – Kasnoantička bazilika u Brezi na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, pod imenom Kasnoantička bazilika, pod rednim brojem 152.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V, stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II - PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra (kopiju katastarskog plana i zemljišnoknjižni izvadak),
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji ili drugoj vrsti radova na dobru, itd.,
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

U Brezi, oko 25 km sjeverno od Sarajeva, pronađene su dvije kasnoantičke bazilike, jedna na lijevoj obali rijeke Stavnje, na lokalitetu Srđ, i druga, na desnoj obali Stavnje, na lokalitetu Crkvina.

Bazilika na Crkvini je situirana u stambenom naselju, nedaleko od centra grada.

Historijski podaci

U prahistorijskom i antičkom periodu, područje Breze pripadalo je centralnoilirskom području i etničkoj oblasti plemena Desitijata¹. Ovo pleme je živjelo na području koje je obuhvatalo gornju dolinu rijeke Bosne, prema zapadu do gornje doline Vrbasa i prema istoku do Rogatice. Desitijati su jedno od najznačajnijih i najbrojnijih ilirskih plemena. Imali su 103 dekurije (bratstva) i pripadali su Naronskom konventu (sudskom distriktu). Često su spominjani u antičkim izvorima, posebno po ustanku koji su 6. g.n.e. podigli protiv Rimljana (Imamović, 1977, 32-33, 48).

Tokom 3. i 2. stoljeća p.n.e., raspadom starih rodovskih struktura kod Desitijata, počinju se razvijati i naselja u ravnici, pored većih i manjih vodenih tokova, ali još uvijek pod zaštitom gradinskih utvrđenja. Takvo naselje se razvilo u Brezi, u kojoj je otkrivena desitijatska nekropola (Paškvalin, 1975, 57-62). U pisanim izvorima područje Breze spominje se početkom n.e. Tu se razvilo jedno od važnijih centara Desitijata, vjerovatno u izvorima zabilježen *He/dum?/ /c/astellum Desitiatium* (Patsch, 1906, 158). Istraživači ga ubiciraju negdje u okolini Breze ili na području između Breze i Kiseljaka (Pašalić, 1960, 51; Bojanovski, 1984, 88). Ovaj kastel se nalazio na dijagonalnom putnom pravcu Dolabelinog sistema cesta koji je vodio iz *Salone* preko srednje Bosne u Podrinje - *Argentariu*. Godine 19/20. bila je završena dionica do kastela *He/dum/* (Bojanovski, 1974, 181).

Dr. Čremošnik je 1930. godine, otkopavajući baziliku na Crkvini, naišao na rimski natpis Ulpije Prokule, ugrađen kao spolij. U natpisu se spominju Valens, sin Varonov, (*princeps Daesitiatium*), odnosno uglednik ilirskog plemena Desitijata i jedan kastel (*castellum Daesitiatium*) (Čremošnik., 1930, 9).

Za poznavanje kulturnih prilika iz vremena kasne antike na ovom području od posebne su važnosti arheološka otkrića spomenute dvije kultne građevine na lokalitetima Srđ (u literaturi navedena kao Breza I i Crkvina - Breza II). Na lokalitetu Srđ vršena su iskopavanja malog obima. Vjerovatno je otkriven narteks i dio lađe neke kasnoantičke crkve koja je nalegla na prethodno spaljenu profanu građevinu. U sekundarnom položaju su nađeni ulomci parapetne ploče, tri primjerka ploča sličnih po dekoracijama ulomcima parapetnih ploča iz Dabravine, te protoma u obliku ovnovske glave, koja podsjeća na protome sa glavom vepra nađene na lokalitetu Breza II. Kasnije se na ruševinama i oko njih formiralo groblje (10 -12. stoljeće) i nekropola sa stećcima (Ćorović, 1930, 409-420; Basler, 1972, 70-71).

Nastanak bazilike (Breza II) na lokalitetu Crkvina okvirno se može datirati u 6. stoljeće, odnosno od 536. godine, kada su Panonija i Dalmacija pripale Istočnorimskom carstvu, a najkasnije do 614. godine kada je u ovim krajevima, s padom Salone, propala vlast Bizanta. Moguće je da je bazilika nastala u vrijeme vladavine Justinijana (527-565) ili nekog od njegovih neposrednih nasljednika (Bojanovski, Čelić, 1969, 23).

¹ Ime plemena se dovodi u vezu sa ilirskom riječi "des", što znači ovan (Basler, 1986, 105).

2. Opis dobra

Kasnoantička crkva (dimenzija 31,5 x 19 m) je bazilikalnog tipa, sa tri strane je bila okružena trijemovima, a na četvrtoj se završavala istaknutom polukružnom apsidom.

Za razumijevanje prostorne koncepcije građevine, odlučujući značaj su imali *in situ* pronađeni ulomci stupova uz vanjske zidove, ojačanja u vidu pilastara na zidovima naosa i nartekusa, ojačanja na uglovima sjevernog i južnog zida nartekusa, kao i istacima na krajevima južnog zida nartekusa.

Orijentacija je neuobičajna za ovu vrstu objekata, sjever – jug, pri čemu je apsida okrenuta prema jugu.

Na sjevernoj strani građevine je narteks dimenzija 7x10 m, koji nije bio povezan sa prednjim, sjevernim trijemom, što bi bilo logično rješenje, nego se u njega ulazilo iz istočnog trijema.

Iz nartekusa se ulazilo u naos, pravougaonu prostoriju dimenzija 14 x 10 m. U presbiterijumu nisu pronađeni ostaci oltarske pregrade niti sepulchruma. Naos je bio direktno povezan sa zapadnim trijemom. Sa istočne i zapadne strane apsida su dvije, približno kvadratične prostorije. Blizina oltarskog prostora navodi na pretpostavku da se zapadna prostorija najvjerojatnije koristila kao đakonikon, a istočna kao martirij i krstionica (baptisterij) u isto vrijeme (I. Bojanovski, Dž. Čelić, 1969, 18). Na ove prostorije se, u istoj širini duž nartekusa i naosa, nadovezuje portik koji se spaja na prednjoj sjevernoj strani. Portik je bio nošen stupovima od pješčara.² Istočni ulaz je bio naglašen masivnom dogradnjom.

Zidovi bazilike izvedeni su u tehnici *opus incertum*, mjestimično kombiniranim sa *opus spicatum* ("riblja kost"). Debljina unutrašnjih zidova iznosila je 70 cm, a vanjskih 50 cm. Bila je pokrivena drvenom krovnom konstrukcijom i pokrovom od letvica. Ulomci tegule su pronađeni samo u dijelu portika. Dominantnu masu činio je centralni nadvišeni dio sa dvovodnim krovom. Pretpostavlja se da su se na sjeveroistočnom i sjeverozapadnom uglu objekta nalazila dva tornja, pokrivena dvovodnim krovom, sa biforama na fasadama, te da je stepenište, čiji su ostaci pronađeni u sjeverozapadnom, ojačanom uglu nartekusa, vodilo u jedan od tornjeva (Bojanovski, Čelić, 1969, 18. i 19).

Osebnost i originalnost građevine čini ne samo njena prostorna koncepcija, nego i bogata kamena plastika. Stupovi su rađeni na tokarskom kolu i dekorirani prstenovima od plitkih žljebova. Entazis se nalazi otprilike oko sredine korpusa. Baza je četvrtasta, bez naglašene plinte, sa udubljenjima na uglovima. Kapitele, koji svojim oblikom podsjećaju na imposte, čine dvije plinte između kojih su raspoređeni oštri lukovi. Pronađeni su i drugi, manji tipovi stupova za koje se pretpostavlja da su pripadali čeonj trifori (Đ. Basler, 1972, 72). Prednja strana kapitela ovih stupova ukrašena je krstom u mandorli. Tri stilizirane protome u obliku veprove glave, i uz njih fragmenat protome u obliku ovnovske glave, pronađene su uz vanjski zid apsida. Njihovo mjesto na objektu nije bilo moguće precizno odrediti.

Na jednom od stupova je ugravirana latinička abeceda, a na drugom skoro potpun futhark, čiji smisao nije odgonetnut. Radi se o starijem futharku od 24 karaktera. Visina runa kreće se od 0,5 do 2,6 cm. Izgled karaktera „h“

² Po navodima I. Bojanovskog i Dž. Čelića, stupovi su bili povezani drvenim arhitravnim gredama, a Đ. Basler spominje lukove od sedre.

ukazuje na zapadnogermansko porijeklo (Looijenga, Tineke, 1999, 263). Na jednom kapitelu nađena su dva runska znaka "d" i "th". Na pojedinim fragmentima stupova nađeni su i latinski grafiti (latinski alfabet, riječ "mise/ricordia", slovo "P" i crtež konja) (Bojanovski, Čelić, 1969, 8).

Mnoga pitanja koja se tiču karaktera stilske pripadnosti, datiranja građevine i njene arhitektonske dekoracije, još uvijek su predmet diskusije i ne mogu se dovoljno argumentirati.³ Bazilika je propala u požaru, najvjerovatnije izazvanom ratnim sukobom, jer je u njenom prostoru otkriven grob u kome je pronađen bronzani umbo štita, bizantijski rad datiran u 6. stoljeće.

Zidovi bazilike su stajali nakon požara još neko vrijeme, što potvrđuju ulomci ranoslavenske keramike sa češljastim ornamentom (*Kammstrichmuster*) koji su mjestimično pokrivali gornji sloj gara, posebno u dijelu nartekso. Keramika je datirana u 7. stoljeće.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Na osnovi zakonske odredbe, a Rješenjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR BiH broj: 05-370-1/66 od 12. marta 1966. godine u Sarajevu, lokalitet "Ruševina kasnoantičke bazilike u Brezi" stavljen je pod zaštitu države.

Arheološko područje – Kasnoantička bazilika u Brezi, nalazi se na Privremenoj listi nacionalnih spomenika pod imenom Breza - Kasnoantička bazilika, pod rednim brojem 152.

U Prostornom planu BiH do 2000. godine uvršten je kao spomenik I kategorije.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

1930. i 1931. godine dr. Gregor Čremošnik, kustos Zemaljskog muzeja u Sarajevu, vršio je prva iskopavanja na lokalitetu. Otkrio je ostatke kasnoantičke bazilike, a rezultate iskopavanja objavio samo u obliku preliminarne izvještaja. Arheološki materijal je prenesen u Zemaljski muzej u Sarajevu.

Od 1958. do 1961. godine izvedeno je reviziono iskopavanje, pod rukovodstvom Dimitrija Sergejevskog, a rezultati nisu objavljeni.

Od 1961. do 1968. godine izvršeni su konzervatorsko-restauratorski radovi u organizaciji Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH. Program je podijeljen u četiri faze.

U skladu sa prvim dijelom programa iz 1961. godine, čiji je autor Mato Biško, konzervator – tehničar Zavoda, izvedeni su konzervatorski radovi u toku 1961, 1962. i 1963. godine.

1965. godine, u suradnji sa prof Sergejevskim, urađen je studiozan

³ Dr. Čremošnik, kasnije Abramić i Basler, govore o istočnogotskom porijeklu ove umjetnosti. Sergejevski i Karaman se, na osnovu bogate i originalne kamene plastike, priklanjaju shvatanju o ilirskom karakteru ukrasa, za koji tvrde da je veoma blizak tehnici drvoreza. Analizirajući arhitektonsku koncepciju i pojedinačne elemente bazilike, Bojanovski i Čelić naglašavaju utjecaj sirijsko-maloazijske arhitekture, koji se posebno ogleda u: longitudinalnom obliku, istaknutoj polukružnoj apsidi, pastoforijima na bočnim stranama apsida, bočnom ulazu u baziliku, fasadi sa dva niska tornja i nepostojanju sepulkroma (Bojanovski, Čelić, 1969, 22-23, sa ostalom literaturom).

projekat djelimične restauracije objekta, koji se sastojao iz minimalne i maksimalne varijante elevacije zidova i djelimične rekonstrukcije arhitektonske plastike kolonade. Projektom je rukovodio Ivo Bojanovski. Godine 1965. izvršena je restauracija u okviru minimalne varijante. Radovima je rukovodio Ivica Tometinović, viši preparator Muzeja grada Sarajeva, u saradnji sa E. Dimitrijevićem, višim konzervatorom.

1967. i 1968. godine izvedeni su završni radovi u okviru minimalne varijante restauracije i prezentacije objekta, pod rukovodstvom Ive Bojanovskog, a na osnovi dopunskog programa iz 1967. godine. Program je obuhvatao finalizaciju gornje linije zidova, portal na istočnoj strani, dio stupova i kapitela. Autor programa je Đuro Basler.

1968. godine, na osnovi projekta A. Ninkovića, konzervatora u Zavodu za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine, I. Bojanovskog, rukovodioca zahvata, i Dž. Čelića, konsultanta, radovi su privedeni kraju i izvršena je prezentacija.

1990. godine Institut za arhitekturu iz Sarajeva, po nalogu općine Breza, izradio je Regulacioni plan «6. april» kojim je predviđeno šire ograđivanje, ozelenjavanje i uređenje područja, sa ulaznim kapijama i odmorištima za posjetioce, a kao preduvjet, izgradnju novih saobraćajnica⁴, koji nije do danas realiziran.

2000. godine, na osnovi projekta Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, izvršeni su konzervatorsko-restauratorski radovi na zidovima i stupovima bazilike, koji su u posljednjem ratu devastirani. Postavljena je metalna ograda visine 1,20 m, 3 m od zidova objekta.

Pokretni arheološki materijal je deponiran u prostorijama Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, maja 2004. godine, ustanovljeno je sljedeće: prostor na kojem se nalaze ostaci bazilike je okružen privatnim parcelama i individualnim stambenim objektima. Konzervirani zidovi su, uglavnom, u dobrom stanju, izuzimajući mjestimična fizička oštećenja zidova, najvjerovatnije nastala u skorije vrijeme. Oborena su dva stupa sa kapitelima. Danas fragmenti leže u i oko objekta, u sjevernom trijemu i ispred ulaza. U dijelu nartekusa i naosa trava je uništena, a po navodima očevidaca, prostor bazilike često koriste djeca za igranje nogometa.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02 i 15/03), Komisija donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

⁴ Grafički prilog - Izvod iz regulacionog plana "6. april"

A)Vremensko određenje**B)Historijska vrijednost****C)Umjetnička i estetska vrijednost**

iv. Kompozicija

vi. Vrijednost konstrukcije

D)Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

i. Svjedočanstvo o historijskim mijenama

G) Izvornost

i. Oblik i dizajn

ii. Materijal i sadržaj

v. Položaj i smještaj u prostoru

H) Jedinstvenost i reprezentativnost

i. Jedinstven i rijedak primjerak određenog tipa

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

1906. Patsch, Karlo, *Arheološko-epigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije, VII dio*, Glasnik Zemaljskog muzeja U Sarajevu XVIII, Sarajevo, 1906, 151-181
1913. Ćorović, Vladimir, *Izveštaj o iskopavanjima u Brezi 1913. godine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu XXV, Sarajevo, 1913, 409-420
1930. Čremošnik, Gregor i Sergejevski, Dimitrije, *Gotisches und römisches aus Breza bei Sarajevo*, Novitates Muzei Sarajevoensis No 9, Sarajevo, 1930, 1-9
1960. Pašalić, Esad, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Posebna izdanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1960.
1964. Bojanovski, Ivo, *Kasnoantičke grobnice na svod u BiH*, Naše starine IX, Sarajevo, 1964, 103-118
1967. Nikolajević, Ivanka, *Beleške o nekim problemima ranohrišćanske arhitekture u Bosni i Hercegovini*, Zbornik

- radova Vizantološkog instituta, 10, Beograd 1967, 95 – 116
1969. Bojanovski, Ivo i Čelić, Džemal, *Kasnoantička bazilika u Brezi*, Naše starine XII, Sarajevo, 1969, 7 - 25
1972. Basler, Đuro, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1972, 71 – 75
1974. Bojanovski, Ivo, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela 47, Centar za balkanološka ispitivanja, 2, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Heregovine, Sarajevo, 1974.
1975. Paškvalin, Veljko, *Kamenjača, Ul. 6.aprila, Breza kod Sarajeva*, Arheološki pregled 17, Beograd 1975., 57-62.
1977. Imamović, Enver, *Antički kultni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1977, 32-33
1986. Basler, Đuro, *Kršćanska arheologija*, Mostar, 1986.
1988. Bojanovski, Ivo, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Djela LXVI, Centar za balkanološka ispitivanja 6, Sarajevo, 1988.
1999. Looijenga, Tineke, *Who wrote the Breza futhark and why?*, Grippe, Kamm und Eulenspiegel, Berlin, New York, 1999, 263-277

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Jasna Burnazović, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za arheologiju u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*